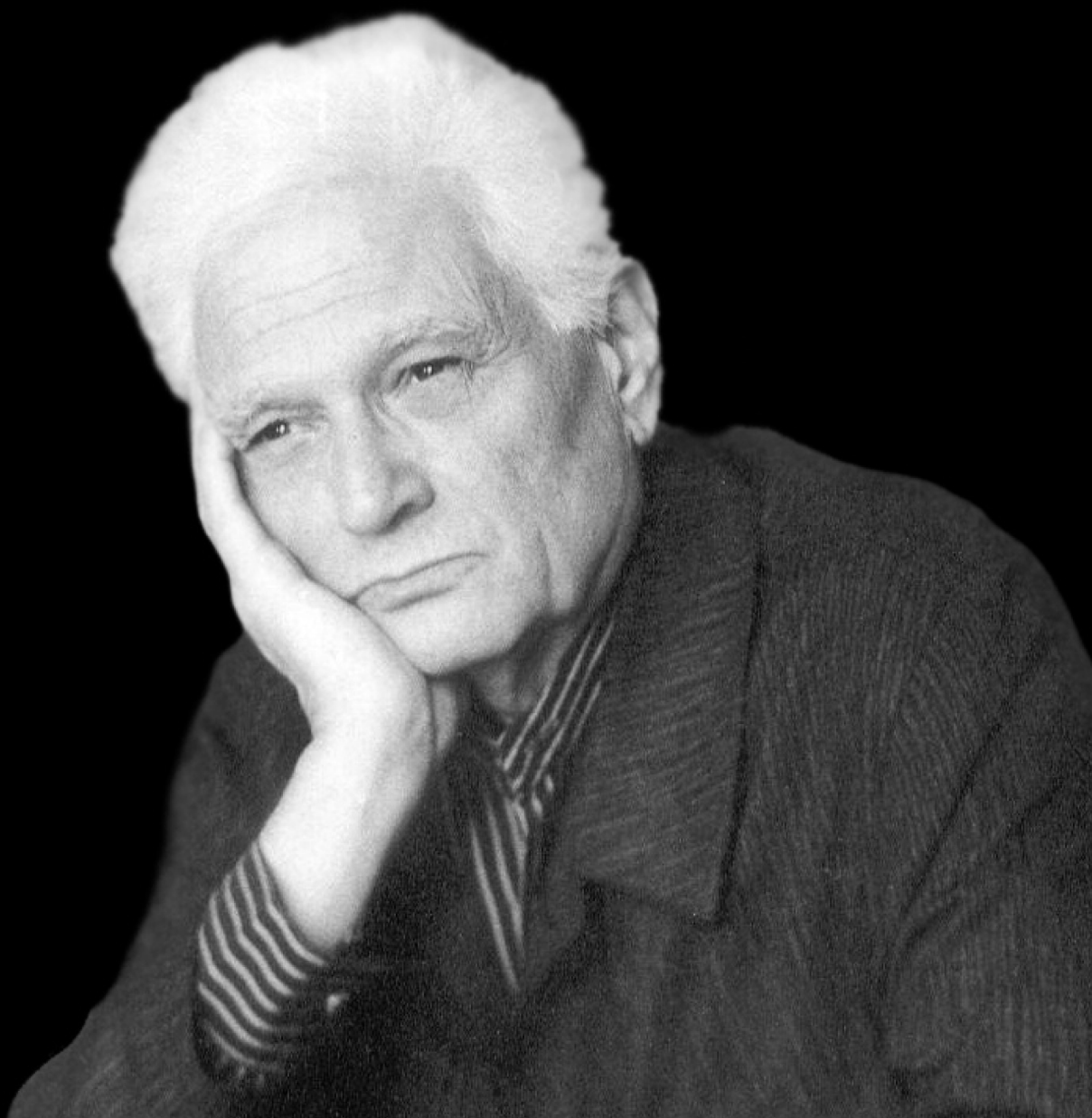

Γεράσιμος Κακολύρης

Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ

Ο Ζακ Ντερριντά για την απροϋπόθετη
και την υπό όρους φιλοξενία

ΠΛΕΘΡΟΝ

© Γεράσιμος Κακολύρης &
Εκδόσεις Πλέθρον

πρώτη έκδοση: Απρίλιος 2017

Για να αγοράσετε το παρόν βιβλίο ή άλλα βιβλία των εκδόσεων Πλέθρον
επισκεφθείτε την ιστοσελίδα μας **www.plethronbooks.gr**

ΒΙΒΛΙΑ-ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΛΕΘΡΟΝ Ε.Ε.

Ασκληπιού 26-28, 106 80 Αθήνα, τηλ.: (210) 36.19.363

Βιβλιοπωλείο: Μασσαλίας 20α, 106 80 Αθήνα, τηλ.: (210) 36.45.057,
fax: (210) 36.41.260

<http://www.plethronbooks.gr>

e-mail: plethron@otenet.gr

ISBN 978-960-348-283-3

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΑΚΟΛΥΡΗΣ

Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ

Ο Ζακ Ντερριντά για την απροϋπόθετη
και την υπό όρους φιλοξενία

ΠΛΕΘΡΟΝ

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες	11
----------------	----

Εισαγωγή	13
----------	----

I. Η ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ

1. Η ελληνο-ρωμαιο-αβρααμική κληρονομιά της φιλοξενίας	23
2. Η φιλοξενία σήμερα	30
3. Προς μια ηθική της φιλοξενίας	41

II. Ο ΖΑΚ ΝΤΕΡΡΙΝΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΡΟΫΠΟΘΕΤΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΠΟ ΟΡΟΥΣ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ

1. Μια φαρμακερή φράση: «Αδίκημα φιλοξενίας»	45
2. Πολιτική ανυποταξία: δικαιοσύνη εναντίων δικαίου	47
3. Η απροϋπόθετη και η υπό όρους φιλοξενία	52
4. Η καντιανή φιλοξενία ως παράδειγμα της υπό όρους φιλοξενίας	55
5. Από την υπό όρους στην απροϋπόθετη φιλοξενία	59
6. Οφείλουμε να ρωτάμε το όνομα του ξένου;	60
7. Πρόσκληση και επίσκεψη	63
8. Η απροϋπόθετη φιλοξενία ως κατηγορική προστακτική	66
9. Η ευθύνη	67
10. Το ρίσκο της φιλοξενίας	72
11. Το αδιαχώριστο της απροϋπόθετης και της υπό όρους φιλοξενίας	79
12. Η διαστρεψιμότητα του νόμου της απροϋπόθετης φιλοξενίας	83
13. Η «διαπραγμάτευση»	87
14. Η φιλοξενία της περισσείας	91
15. Η σχέση της απροϋπόθετης φιλοξενίας και της ουτοπίας	94
16. Μας οδηγεί η φιλοξενία πέρα από το κράτος;	99
17. Το δώρο της φιλοξενίας ή η φιλοξενία ως δώρο	102
18. Η φιλοξενία πέραν του καθήκοντος και του χρέους	105
19. Αποτελεί η απροϋπόθετη φιλοξενία ρυθμιστική ιδέα του Λόγου;	115

III. Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΜΒΑΝ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ

A. Η απόφαση φιλοξενίας

1. Η απόφαση είναι πάντα απόφαση του άλλου εντός μου	131
2. Απόφαση χωρίς γνώση	140

B. Το αδύνατο συμβάν φιλοξενίας

1. Το ριζικό συμβάν	145
2. Το αδύνατο συμβάν	145
3. Το συμβάν δεν λέγεται ή προλέγεται	148
4. Το συμβάν δεν προγραμματίζεται	150
5. Ο απόλυτος ερχόμενος	152
6. Μπορεί μια απρόσμενη εγκυμοσύνη να δώσει αφορμή για ένα συμβάν φιλοξενίας;	155
7. Συμβάν και επανάσταση	158
8. Το συμβάν πέραν του επιτελεστικού	159
9. Πότε μπορεί μια απόφαση να προκαλέσει συμβάν;	164
10. Η αποσυμβαντοποίηση του συμβάντος από τη «συνδιαλλαγή» μεταξύ της απροϋπόθετης και της υπό όρους φιλοξενίας	165

IV. Η «ΜΗ ΗΘΙΚΗ» ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ:**ΘΥΣΙΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ ΣΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΗΣ ΕΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΑΛΛΟΥ**

1. Η ανάγνωση της θυσίας του Ισαάκ από τον Ντερριντά	169
2. Η ηθική ως «ανευθυνοποίηση»	176
3. Το απόλυτο καθήκον	177
4. Η θυσία αποτελεί όρο κάθε απόφασης	180
5. Η άσχημη συνείδηση	183

V. Η ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΝΟΘΕΥΣΗ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΛΛΟ ΤΗΣ:**ΘΥΣΙΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΛΛΟΥ ΣΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ**

1. Η ηθική σχέση κατά τον Εμμανουέλ Λεβινάς	187
2. Μπορεί η φιλοξενία να ενσωματωθεί σε μια γενική αρχή δικαιοσύνης ή δικαίου;	189
3. Ο τρίτος	190
4. Η γέννηση της ισότητας	194
5. Η επιορκία: Η ανάγνωση του Λεβινάς από τον Ντερριντά στο <i>Adieu</i>	197
6. Από το «μη-ηθικό» στοιχείο της πρόσωπο με πρόσωπο ηθικής σχέσης στη μη ηθική διάσταση της ηθικής της απροϋπόθετης φιλοξενίας	202
7. Η διαστροφή της ηθικής ως φιλοξενίας από το «χείριστο»	204

VI. Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

1. Η ηθική ως φιλοξενία	207
2. Από την ηθική στην πολιτική και στο δίκαιο	210
3. Η πολιτική απόφαση	215
4. «Πέραν εντός» του πολιτικού	219
5. Πέραν της εννοιολόγησης του πολιτικού από τον Λεβινάς	221

VII. ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ ΚΑΙ ΕΜΒΥΑ ΟΝΤΑ

1. Η ευθύνη που οδηγεί πέραν του ανθρώπου	225
2. Έχει για τον Λεβινάς το ζώο πρόσωπο;	229
3. Φιλοξενώντας ένα φίδι: Ο Ντερριντά διαβάζει το ποίημα
«Φίδι» του Ντ. Χ. Λώρενς	233

**VIII. Η «ΑΛΗΘΙΝΗ», «ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ», «ΚΑΘΑΡΗ» Ή «ΑΠΟΛΥΤΗ» ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ:
ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΚΡΙΤΙΚΗΣ**

1. Η ιεραρχική δυαδική αντίθεση μεταξύ απροϋπόθετης
και υπό όρους φιλοξενίας	255
2. Η ομογενοποιητική γλώσσα που χρησιμοποιεί ο Ντερριντά
για την υπό όρους φιλοξενία	256
3. Γνωρίζουμε τι είναι η φιλοξενία; Η ταύτιση από τον Ντερριντά
της «αληθινής» φιλοξενίας με την απροϋπόθετη φιλοξενία	257
4. Προέχει η φιλοξενία!	261
5. Ενάντια στην «καθαρότητα»	262
6. Είναι ο Ντερριντά ένας υπερβατολογικός φιλόσοφος;	266

Επίλογος	273
-----------------	-----

<i>Βιβλιογραφία</i>	281
---------------------	-----

<i>Ευρετήριο ονομάτων και όρων</i>	301
------------------------------------	-----

Συντομογραφίες

- M&Y: *Μαρξ & Υιοί*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, Αθήνα: Εκκρεμές, 2004.
- OA: Emmanuel Levinas, *Ολότητα και άπειρο. Δοκίμιο για την εξωτερικότητα*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, Αθήνα: Εξάντας, 1989.
- ΠΦξ: *Περί φιλοξενίας: Η Αν Ντυφουρμαντέλ προσκαλεί τον Ζακ Ντερριντά να απαντήσει*, μτφρ.-σημ. Βαγγέλης Μπιτσώρης, Αθήνα: Εκκρεμές, 2006.
- ΣΑ: Jacques Derrida & Elisabeth Roudinesco, *Συνομιλίες για το αύριο*, μτφρ. Τάσος Μπέτзелος, επιστημ. επιμ. Άρης Στυλιανού, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2005.
- «A Certain...»: «A Certain Impossible Possibility of Saying the Event», μτφρ. Gina Walker, *Critical Inquiry*, 33, χειμώνας 2007, σσ. 441-461.
- Adieu à...: Adieu à Emmanuel Lévinas*, Παρίσι: Galilée, 1997.
- Adieu to...: Adieu to Emmanuel Levinas*, μτφρ. Pascale-Anne Brault & Michael Naas, Στάνφορντ, Καλιφόρνια: Stanford University Press, 1999.
- «ASRS»: «Auto-immunités, suicides réels et symboliques: Un dialogue avec Jacques Derrida», στο Jacques Derrida & Jürgen Habermas, *Le «concept» du 11 Septembre. Dialogues à New York (octobre-décembre 2001) avec Giovanna Borradori*, Παρίσι: Galilée, 2004, σσ. 133-196.
- «ARSS»: «Autoimmunity: Real and Symbolic Suicides: A Dialogue with Jacques Derrida», στο Giovanna Borradori (επιμ.), *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*, Σικάγο & Λονδίνο: The University of Chicago Press, 2003, σσ. 85-136.
- DH: *Anne Dufourmantelle invite Jacques Derrida à répondre: De l'hospitalité*, Παρίσι: Calmann-Lévy, 2004.
- DM: *Donner la mort*, Παρίσι: Galilée, 1999.
- DQD: Jacques Derrida & Elisabeth Roudinesco, *De quoi demain... Dialogue*, Παρίσι: Flammarion, 2001.
- GD: *The Gift of Death*, μτφρ. David Wills, Σικάγο & Λονδίνο: The University of Chicago Press, 1996.
- La Bête: Séminaire La bête et le souverain. Volume I (2001-2002)*, επιμ. Michel Lisse, Marie-Louise Mallet & Ginette Michaud, Παρίσι: Galilée, 2008.
- M&S: *Marx & Sons*, Παρίσι: Galilée, 2002.
- R: *Rogues. Two Essays on Reason*, μτφρ. Pascale-Anne Brault & Michael Naas, Στάνφορντ: Stanford University Press, 2005.
- TI: Emmanuel Lévinas, *Totalité et infini. Essai sur l'extériorité*, Παρίσι: Le Livre de Poche (σειρά «biblio essais»), ¹1969, 1990.

The Beast: The Beast & the Sovereign, τόμ. Ι, μτφρ. Geoffrey Bennington, Σικάγο & Λονδίνο: Chicago University Press, 2009.

«Une certain...»: «Une certaine possibilité impossible de dire l'événement», στο Gad Soussana, Jacques Derrida, Alexis Nouss, *Dire l'événement, est-ce possible? Séminaire de Montréal, pour Jacques Derrida*, Παρίσι, Μόντρεαλ: L'Harmattan, 2001, σσ. 81-112.

V: *Voyous*, Παρίσι: Galilée, 2003.

ZH: René Schérer, *Zeus hospitalier: éloge de l'hospitalité*, Παρίσι: La Table Ronde, ¹1993, 2005.

Εισαγωγή

Το παρόν βιβλίο πραγματεύεται την ηθική της φιλοξενίας του Ζακ Ντερριντά (Jacques Derrida, 1930-2004), όπως αυτή διατυπώνεται σε μια σειρά από κείμενα που έγραψε από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 μέχρι τον θάνατό του τον Οκτώβριο του 2004. Αφορμή για την ενασχόλησή του με την έννοια της φιλοξενίας αποτέλεσαν οι βίαιες πολιτικές απαγόρευσης και αποτροπής εκ μέρους πολλών κυρίαρχων εθνικών κρατών της έλευσης στα εδάφη τους των θυμάτων δεκάδων πολεμικών συρράξεων, εμφυλίων πολέμων, καταπατήσεων βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, λιμών, αλλά και ασύλληπτης ένδειας. Σε κείμενα όπως το *Περί φιλοξενίας* ή το *Adieu—στον Εμμανουέλ Λεβινάς* (*Adieu à Emmanuel Lévinas*), ο Ντερριντά επιχειρεί να αναπτύξει «μια ερμηνεία του καλωσορίσματος [bienvenue] ή της φιλοξενίας». ¹ Όπως επισημαίνει ο Φρανσουά Ραφούλ (François Raffoul): «Το ερώτημα που καθοδηγεί τον Ντερριντά [...] θα μπορούσε να αποδοθεί ως εξής: Τι σημαίνει ‘καλωσορίζω’ ή ‘δεξιώνομαι;’». ²

Η έννοια της φιλοξενίας διαπερνά το σύνολο του έργου του Ντερριντά και δεν απαντά μόνο σε κείμενά του τα οποία ρητά αφορούν το συγκεκριμένο ζήτημα. Όπως ο ίδιος έχει αναφέρει σε ένα σεμινάριό του: «Φιλοξενία, αυτό είναι ένα όνομα ή ένα παράδειγμα της αποδόμησης». ³ Αντίστοιχα, όπως επισημαίνει ο Μάικλ Νάας (Michael Naas): «[...] η αποδόμηση είναι η ίδια ένα είδος φιλοξενίας και η φιλοξενία, ως μια ανοιχτή ερώτηση, πάντα ένα είδος αποδόμησης». ⁴ Η αποδόμηση αποτελεί προσπάθεια διάνοιξης μιας οδού, προκειμένου να δοθεί η ευκαιρία στο «άλλο» να μπορέσει να «έλθει», να «συμβεί», είτε πρό-

1. Jacques Derrida, *Adieu à Emmanuel Lévinas*, Παρίσι: Galilée, 1997, σ. 44, εφεξής: *Adieu à...* (αγγλ.: *Adieu to Emmanuel Levinas*, μτφρ. Pascale-Anne Brault & Michael Naas, Στάνφορντ, Καλιφόρνια: Stanford University Press, 1999, σ. 19, εφεξής: *Adieu to...*).

2. François Raffoul, «On Hospitality, between Ethics and Politics (J. Derrida, *Adieu à Emmanuel Lévinas*)», *Research in Phenomenology* 28, 1998, σ. 275.

3. Jacques Derrida, «Hostipitality» (σεμινάριο), στου ιδίου, *Acts of Religion*, επιμ.-εισ. Gil Anidjar, Ν. Υόρκη & Λονδίνο: Routledge, 2002, σ. 364.

4. Michael Naas, «Hospitality as an Open Question: Deconstruction's Welcome Politics», στου ιδίου, *Taking on the Tradition: Jacques Derrida and the Legacies of Deconstruction*, Στάνφορντ, Καλιφόρνια: Stanford University Press, 2003, σ. 155.

κειται για το «άλλο» της φιλοσοφίας είτε για τον «άλλο» άνθρωπο είτε για το ζώο ως «άλλο» είτε, εν τέλει, για ένα «άλλο» μέλλον. Ας δούμε εν συντομία την περίπτωση των ντερριντιανών «κλασικών» αποδομήσεων των δεκαετιών 1960 και 1970. Σε κείμενα όπως το *Περί γραμματολογίας* (1967)⁵ ή το *Πλάτωνος φαρμακεία* (1968),⁶ ο Ντερριντά αρνείται να ταυτίσει τη σημασία ενός κειμένου με τη συγγραφική ή κειμενική του πρόθεση. Σύμφωνα με τον Ντερριντά, ένα κείμενο δεν είναι ποτέ «ομοιογενές», «ταυτόσημο με τον εαυτό του», ή ποτέ δεν κυριαρχείται απόλυτα από μεταφυσικές υποθέσεις. Εν ολίγοις, ένα κείμενο δεν συμπίπτει ποτέ με τις δηλωμένες προθέσεις του. Μαζί με το «κυρίαρχο μεταφυσικό μοντέλο» υπάρχουν «αντιδυνάμεις οι οποίες απειλούν ή υποσκάπτουν αυτή την εξουσία».⁷ Η αποδόμηση της συγγραφικής ή κειμενικής πρόθεσης διαμέσου του ίδιου του υπό ανάγνωση κειμένου έχει σκοπό να φέρει στο προσκήνιο εκείνη την «άλλη» σκέψη, την άλλη «λογική» που έχει καταπιεστεί και αποκλειστεί από την ιστορία της μεταφυσικής. Αντίστοιχο είναι το διακύβευμα του Ντερριντά στα αμιγώς πολιτικά και ηθικά κείμενά του. Αυτό θα μπορούσε να συνοψιστεί στο εξής ερώτημα: Πώς μπορούμε να σκεφτούμε με πολιτικούς και ηθικούς όρους το(ν) άλλο⁸ χωρίς να το(ν) αναγάγουμε στο ταυτό, δηλαδή χωρίς να το(ν) αναγάγουμε διαμέσου της δύναμης-εξουσίας μας (συμπεριλαμβανομένης της γνώσης ως τέτοιας) σε μια οικονομία του εαυτού ή ενός εαυτού πολλών;

Το παρόν βιβλίο αρθρώνεται σε οκτώ κεφάλαια.⁹ Στο πρώτο κεφάλαιο, το οποίο έχει τον τίτλο «Η πολιτική και η ηθική της φιλοξενίας», επιχειρείται μια περιδιάβαση σε κάποιους από τους τρόπους με τους οποίους έχει εννοιο-

5. Ζακ Ντερριντά, *Περί γραμματολογίας*, Αθήνα: Γνώση, 1990 (γαλλ.: *De la grammatologie*, Παρίσι: Minuit, 1967).

6. Jacques Derrida, *Πλάτωνος φαρμακεία*, εισ.-μτφρ.-σημ. Χ.Γ. Λάζος, Αθήνα: Άγρα, 1990 (γαλλ.: «La pharmacie de Platon», στου ιδίου, *La Dissémination*, Παρίσι: Seuil (σειρά: «Essais»), 1972, σσ. 77-213).

7. Jacques Derrida & Derek Attridge, «‘Cette étrange institution qu'on appelle la littérature’», στο Thomas Dutoit & Philippe Romanski (επιμ.), *Derrida d'ici, Derrida de là*, Παρίσι: Galilée 2009, σ. 272 (αγγλ.: «‘This Strange Institution Called Literature’ (An Interview with Jacques Derrida)», μτφρ. Geoffrey Bennington & Rachel Bowlby, στου ιδίου, *Acts of Literature*, επιμ. Derek Attridge, Λονδίνο: Routledge, 1992, σ. 53).

8. Όταν χρησιμοποιούμε τη λέξη «άλλος», αναφερόμαστε στον άλλο άνθρωπο. Βέβαια, μια τέτοια παρατήρηση δεν αρκεί για να εξαλείψει τη σεξιστική μεροληψία της απόδοσης του γαλλικού «autre» ή του «autrui» ή του αγγλικού «other» με το αρσενικό γένος του αντίστοιχου επιθέτου στην ελληνική γλώσσα.

9. Υλικό από το παρόν βιβλίο έχει χρησιμοποιηθεί στα εξής άρθρα: α) «Φιλοξενία και έμβια όντα: Η ανάγνωση του ποιήματος ‘Φίδι’ του D.H. Lawrence από τον Jacques Derrida», *Ποιητική*, τχ. 18, φθινόπωρο-χειμώνας 2016, σσ. 25-44 (αγγλ.: «Hospitality and non-human beings: Jacques

λογηθεί και ασκηθεί η φιλοξενία εντός αυτού που ο Ντερριντά ονομάζει «ελληνο-ρωμαιο-αβρααμική» κληρονομιά, ενώ εντοπίζονται ορισμένα προβλήματα που φέρει μαζί της αυτή η «κληρονομιά» και τα οποία οφείλουμε να σκεφτούμε εκ νέου.

Το δεύτερο κεφάλαιο, το οποίο έχει τον τίτλο «Ο Ζακ Ντερριντά για την απροϋπόθετη και την υπό όρους φιλοξενία», αναφέρεται διεξοδικά στις δύο μορφές που η φιλοξενία μπορεί να λάβει κατά τον Ντερριντά, δηλαδή αυτή που παρέχεται άνευ όρων και την αποκαλεί «απροϋπόθετη», και εκείνη που παρέχεται στον φιλοξενούμενο «υπό όρους». Την πρώτη μορφή φιλοξενίας τη συνδέει με τον απόλυτο ηθικό ή «υπερ-ηθικό» Νόμο της φιλοξενίας, ενώ τη δεύτερη με τους νόμους της φιλοξενίας. Ο Νόμος της φιλοξενίας επιτάσσει την απεριόριστη και άνευ όρων «διανοιχτότητα» προς τον ερχόμενο άλλο. Με αυτή την έννοια, η φιλοξενία αποκλείει την εξάρτησή της από οποιουσδήποτε όρους, ενώ δεν προϋποθέτει καμία πρόσκληση από τη μεριά του οικοδεσπότη: ο φιλοξενούμενος αφικνείται, πραγματοποιώντας μια επίσκεψη χωρίς πρόσκληση, ενώ ο οικοδεσπότης παραμένει ολοκληρωτικά δεκτικός προς το(ν) ξένο, σε σημείο που να καθίσταται όμηρός του: «Το υποκείμενο είναι όμηρος» («Le sujet est otage»)¹⁰ μας λέει ο Λεβινάς. Η φιλοξενία προϋποθέτει να αφήνεις τον άλλο να εισέλθει στον εαυτό σου, στον χώρο σου –είναι κατακτητική της ακεραιότητας ή της επικράτειας του εαυτού. Φιλοξενία σημαίνει να μπορείς να αλλάζεις ή, καλύτερα, να επιτρέπεις στον άλλο να σε αλλάζει. Στην απροϋπόθετη ή «απόλυτη» φιλοξενία, την οποία ο Ντερριντά προκρίνει ως τη μόνη «αληθινή» ή «πραγματική» μορφή φιλοξενίας, η πόρτα παραμένει διάπλατα

Derrida's reading of D. H. Lawrence's poem 'Snake', *Hospitality & Society*, τόμ. 6, τχ. 3, σσ. 243-255)· β) «Η ηθική και η πολιτική της φιλοξενίας», στον ιδίου (επιμ.), *Η φιλοξενία* (αφιέρωμα), *Ένεκεν*, τχ. 42, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2016, σσ. 8-37· γ) «Η αναγκαία νόθευση της ηθικής από το άλλο της: Η ανάγνωση του Λεβινάς από τον Ντερριντά στο *Adieu*», στο Σπύρος Μακρής (επιμ.) «Αφιέρωμα Emmanuel Lévinas», *Ένεκεν*, τχ. 38, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2015, σσ. 98-109· δ) «René Schérer et Jacques Derrida sur l'hospitalité», στο Constantin Irodou (επιμ.), *Mélanges offerts à René Schérer*, Παρίσι: L'Harmattan (σειρά: «Esthétiques»), 2015, σσ. 191-203· ε) «Η ηθική της φιλοξενίας: Ο Ζακ Ντερριντά για την απροϋπόθετη και την υπό όρους φιλοξενία», στο Αθηνά Αθανασίου & Πύργος Τσιμουρής (επιμ.), *Μετανάστευση, φύλο και επισφάλειες σε συνθήκες κρίσης*, ειδικό τεύχος, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 140-141 Β'-Γ', 2013, σσ. 39-55, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/6744> (αγγλ.: «Jacques Derrida on the Ethics of Hospitality», στο Elvis Imafidon (επιμ.), *The Ethics of Subjectivity: Perspectives since the Dawn of Modernity*, Λονδίνο: Palgrave Macmillan, 2015, σσ. 144-156).

10. Emmanuel Lévinas, *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*, Παρίσι: Livre de poche (σειρά: «biblio essais»), 1974, 1990, σ. 177 (αγγλ.: *Otherwise than Being or Beyond Essence*, μτφρ. Alphonso Lingis, Ντόντρεχτ, Ολλανδία: Kluwer Academic Publishers, 1991, σ. 112).

ανοιχτή. Υπό αυτή την έννοια, δεν υπάρχει καν πόρτα, αλλά τέλεια «ανοιχτότητα». Οτιδήποτε ξένο, άγνωστο, μπορεί να εισέλθει και να κάνει ή να πάρει ό,τι θελήσει. Αυτό είναι το ρίσκο της απόλυτης φιλοξενίας. Ένα ρίσκο που είναι όμως, για τον Ντερριντά, αναγκαίο να το πάρει κανείς, προκειμένου να υπάρξει φιλοξενία, ειδικά φιλοξενία προς το(ν) απολύτως ή παντελώς άλλο. Επιπλέον, αυτός που εμφανίζεται απροειδοποίητα δεν χρειάζεται να είναι κατ' ανάγκην ένας άλλος άνθρωπος, ο όμοιός μου ή ο πλησίον μου· μπορεί να είναι οποιοδήποτε έμβιο ον.

Βέβαια, η πλήρης «ανοιχτότητα» σε αυτό που έρχεται απ' έξω πιθανώς θα ισοδυναμούσε με παραφροσύνη. Ως εκ τούτου, όπως ο ίδιος ο Ντερριντά παραδέχεται, η απροϋπόθετη φιλοξενία είναι αδύνατη (παρ' όλο που οι προσπάθειές μας οφείλουν να αποβλέπουν στο να καταστήσουν αυτό το αδύνατο δυνατό). Είτε συνειδητά είτε ασυνείδητα, πάντα επιλέγουμε σε ποιους θα επιτρέψουμε να εισέλθουν στον οίκο μας. Έτσι, όπως και στην περίπτωση του Λεβινάς, για τον οποίο η ηθική «πρόσωπο με πρόσωπο» σχέση ή η δεξίωση του άλλου απαιτεί τη μεσολάβηση του *τρίτου* προκειμένου η δικαιοσύνη να είναι εφικτή, έτσι και για τον Ντερριντά είναι αναγκαία η ύπαρξη μιας δύσκολης σύμπραξης – «συνδιαλλαγή» (transaction) ή «διαπραγμάτευση» (négociation) την ονομάζει – ανάμεσα στην απόλυτη, άνευ όρων φιλοξενία, η οποία διακινδυνεύει την κατάλυση του ίδιου του οίκου που την παρέχει, και την ύπαρξη όρων οι οποίοι, ενώ περιορίζουν τη φιλοξενία, ταυτόχρονα την προφυλάσσουν (ή νομίζουν ότι την προφυλάσσουν) απέναντι στο ενδεχόμενο εκδήλωσης βίας.

Ο Ντερριντά υπογραμμίζει ότι ο Νόμος της απόλυτης φιλοξενίας διαστρέφεται από τη δύναμη-εξουσία του οικοδεσπότη, από τους όρους που αυτός θέτει στον φιλοξενούμενο. Αλλά «διαστρέφει» επίσης τους νόμους της φιλοξενίας, επιφέροντας «μια δικαιο-πολιτική αλλαγή, αλλά πρωτίστως [...] μια ηθική μεταλλαγή» (*Adieu à... 131/Adieu to... 71*), κάτι που επιτρέπει τη διαρκή βελτίωση της φιλοξενίας στην πράξη. Αν υποθέσουμε ότι η πολιτική ή το δίκαιο είναι ο χώρος του «υπό όρους», τότε προκειμένου να εκτρέψουμε την πολιτική ή προκειμένου να αλλάξουμε το δίκαιο είναι αναγκαίο να αναφερθούμε σε μια «υπερβολική» ηθική θέαση της φιλοξενίας. Η ηθική μπορεί να θεωρηθεί ως η σφαίρα των «οιονεί-υπερβατολογικών» απολύτων, ενώ η πολιτική αποτελεί τη σφαίρα του πραγματιστικού συμβιβασμού και της διαπραγμάτευσης, αποτελώντας ταυτόχρονα μιαν αναγκαιότητα αλλά και μια «διαστροφή».

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται η απόφαση και το συμβάν φιλοξενίας. Για τον Ντερριντά, μιαν απόφαση, προκειμένου να είναι «αληθινή» ή «πραγματική» απόφαση, δεν μπορεί να είναι αποτέλεσμα αυτού που είμαι, της υποκειμενικό-

τητάς μου, διότι σε αυτή την περίπτωση μια τέτοια απόφαση είναι ανίκανη να επιφέρει την έλευση ενός άλλου από αυτό που ούτως ή άλλως αναμένεται από εμένα. Για τον Ντερριντά, η απόφαση φιλοξενίας οφείλει να υπερβαίνει εκείνο που είναι απλώς δυνατό για τον οικοδεσπότη, εκείνο που βούλεται και δύναται, και ως τέτοια δεν μπορεί παρά να είναι η απόφαση του άλλου εντός μου. Με αυτή την έννοια, το «λαμβάνω μια απόφαση» θα σήμαινε ότι «λαμβάνω» μια απόφαση από τον απολύτως άλλο εντός μου. Αυτή η «λήψη» βρίσκεται περισσότερο στην πλευρά της παθητικότητας και της ετερονομίας και λιγότερο της ενεργητικότητας και της αυτονομίας του υποκειμένου. Αντίστοιχα, η απόφαση φιλοξενίας δεν μπορεί να είναι αποτέλεσμα γνώσης, επιβολής ή εφαρμογής κριτηρίων, γνωμών ή αξιών, τα οποία όχι μόνο αντιμετωπίζουν την άφιξη του άλλου βάσει των αξιών του οικοδεσπότη και τον ανάγουν σε ό,τι ο οικοδεσπότης γνωρίζει γι' αυτόν, αλλά και μετατρέπουν την απόφαση σε μια μηχανιστική διαδικασία. Ακόμη και αν σε πολλές περιπτώσεις είμαστε αναγκασμένοι εκ των πραγμάτων να προβαίνουμε σε υπολογισμούς, οφείλουμε να ενθυμούμαστε ότι ο άλλος και η ευθύνη μας απέναντί του δεν μπορούν παρά να έχουν τη μορφή αυτού που αρνείται κάθε υπολογισμό.

Ο Ντερριντά ορίζει το συμβάν ως μια ριζική ρήξη με μια πρότερη κατάσταση πραγμάτων. Ένα συμβάν φιλοξενίας δεν πρέπει απλώς να εκτυλίσσει, να ενεργοποιεί ή να πραγματοποιεί αυτό που είναι ήδη δυνατό, αλλά να αποτελεί την έλευση του αδυνάτου. Μόνο ως τέτοιο το συμβάν φιλοξενίας μπορεί να επιφέρει την έλευση του ετερογενούς, του παντελώς άλλου. Αν κάποιος φιλοξενεί αυτό(ν) που μπορεί ή του είναι δυνατόν να φιλοξενήσει, τότε δεν υφίσταται συμβάν φιλοξενίας. Μόνο ως αδύνατη η φιλοξενία μπορεί να αποτελέσει ένα «πραγματικό» συμβάν. Ως αδύνατο, το συμβάν φιλοξενίας δεν μπορεί να προβλεφθεί, να προγραμματιστεί ή να προσχεδιαστεί. Αλλά ούτε μπορεί να αναγγελθεί, να εμφανιστεί ή να περιγραφεί ως τέτοιο. Το συμβάν είναι πάντοτε ενικό, μοναδικό, δεν αποτελεί παρά μια εξαίρεση, με αποτέλεσμα να παραμένει επέκεινα κάθε δυνατότητας υπολογισμού, δηλαδή να μην εμπίπτει στη γενικότητα μιας γνώσης, μιας ανάλυσης ή μιας κρίσης. Το συμβάν φιλοξενίας υπερβαίνει επίσης το «εγώ μπορώ» και τις συγκεκριμένες συμβάσεις που προϋποθέτει εκείνο το οποίο στη θεωρία του των ομιλιακών ενεργημάτων ο Τζων Λ. Όστιν (John L. Austin) έχει ονομάσει «επιτελεστικό» ή επιτελεστικές γλωσσικές εκφορές.

Το τέταρτο κεφάλαιο του παρόντος βιβλίου, το οποίο τιτλοφορείται «Η 'μη' ηθική διάσταση της ηθικής: Θυσιάζοντας τους άλλους στο όνομα της ενικότητας του Άλλου», αποβλέπει, μέσω της ανάγνωσης από τον Ντερριντά της βι-

βλικής ιστορίας της θυσίας του Αβραάμ στο *Θάνατον διδόναι* (*Donner la mort*), στην κατάδειξη της παράδοξης ή «απορητικής» φύσης της ηθικής ευθύνης. Δεν μπορεί κανείς να είναι ηθικά υπεύθυνος προς έναν ορισμένο άλλο ή άλλους χωρίς συγχρόνως να καθίσταται «ανεύθυνος» προς κάποιον άλλο ή μια πλειάδα άλλων. Προκειμένου να ανταποκριθώ στην απόλυτη ευθύνη μου απέναντι στον ενικό άλλο, είμαι αναγκασμένος να *θυσιάσω* μιαν άλλη ή άλλες ενικότητες ή μια γενική ηθική. Μπορώ να ανταποκριθώ στο κάλεσμα του άλλου, μόνο εάν *θυσιάσω* όλους τους άλλους, μόνο εάν αμελήσω τις ευθύνες μου έναντι όλων των άλλων. Δεν μπορώ να *απαντήσω* στο βλέμμα, στην επιθυμία, στην αγάπη, στην εντολή, στο κάλεσμα του άλλου *χωρίς να* *θυσιάσω*, για χάρη του, τους υπόλοιπους άλλους. Για παράδειγμα, κάθε φορά που ανοίγω την πόρτα μου ή προστρέχω σε βοήθεια ενός συγκεκριμένου ερχόμενου, το κάνω αυτό *θυσιάζοντας* όλους τους άλλους που επίσης χρειάζονται τη φιλοξενία μου ή τη βοήθειά μου. Η θυσία αυτή είναι κάτι που δεν θα μπορέσω ποτέ να δικαιολογήσω. Υπό αυτή την έννοια, η ηθική ευθύνη φέρει στον πυρήνα της κατά έναν παράδοξο τρόπο το αντίθετό της, δηλαδή ένα στοιχείο «ανηθικότητας», από το οποίο αδυνατεί να απαλλαγεί. Είναι αδύνατο για μια ηθική να συνδέει αρμονικά την ευθύνη προς τον ενικό άλλο με την καθολική ευθύνη, έτσι ώστε να μπορεί να αποδράσει από αυτό το ηθικά επώδυνο παράδοξο ή την «απορία». Η ηθική αδυνατεί να συγκροτηθεί ως τέτοια κατά έναν τρόπο άσπιλο και αμόλυντο από το αντίθετό της, αλλά διαρκώς το φέρει εντός της ως μια διαρκή δοκιμασία, δοκιμασία που, για τον Ντερριντά, αποτελεί όρο δυνατότητας της απόφασης και της ευθύνης που απορρέει από μια τέτοια απόφαση.

Το πέμπτο κεφάλαιο, με τον τίτλο «Η αναγκαία νόθευση της ηθικής από το άλλο της: Θυσιάζοντας την ενικότητα του Άλλου στο όνομα των άλλων», ασχολείται με την ανάγνωση του «τρίτου» του Λεβινάς από τον Ντερριντά στο *Adieu*. Ένας από τους σημαντικότερους σκοπούς αυτής της ανάγνωσης είναι η κατάδειξη της βίας που ενυπάρχει στην πρόσωπο με πρόσωπο ηθική σχέση και της αναγκαιότητας της «νόθευσής» της από το άλλο της, δηλαδή τη δικαιοσύνη, προκειμένου να αμβλυνθεί αυτή η βία.

Η αναπόφευκτη αλλά και αναγκαία «προδοσία» ή «επιπορκία» της πρόσωπο με πρόσωπο ηθικής σχέσης από την παρουσία του τρίτου πλάι στον άλλο, καθιστά αδύνατη τη διατήρηση της ηθικής και της δικαιοσύνης ως δύο απολύτως διακριτών σφαιρών, όπως θα ήθελε ίσως ο Λεβινάς. Εξαιτίας του ότι η ντερριντιανή ηθική της απροϋπόθετης φιλοξενίας ουσιαστικά δομείται πάνω στην ασύμμετρη λεβινασιανή ηθική της άπειρης ευθύνης προς τον άλλο, παραμένει έκθετη στην ίδια πιθανότητα βίας, έτσι ώστε η νόθευσή της από το «αντίθετό»

της, την «υπό όρους φιλοξενία» (δηλαδή από μια πολιτική και ένα δίκαιο της φιλοξενίας), να καθίσταται αναγκαία.

Με δεδομένη τη νόθευση της ηθικής σχέσης από το δίκαιο και την πολιτική, μια σειρά ερωτήματα εγείρονται, που περιστρέφονται γύρω από τη δυνατότητα μετασχηματισμού της ηθικής της φιλοξενίας – η οποία, όπως γνωρίζουμε, είναι άπειρη και απροϋπόθετη στο έργο τόσο του Λεβινάς όσο και του Ντερριντά – σε μια καθορισμένη πολιτική και σε ένα καθορισμένο δίκαιο. Μπορεί άραγε το «απροϋπόθετο» να υπεισέλθει στο υπό όρους, δηλαδή το άπειρο στο πεπερασμένο; Η αντίστοιχα, αν θα θέλαμε να μιλήσουμε με όρους θεμελίου, θα μπορούσε μια ηθική της φιλοξενίας να *θεμελιώσει*, με τον κλασικό τρόπο, τις σφαίρες της πολιτικής και του δικαίου; Τα παραπάνω ερωτήματα εξετάζονται στο έκτο κεφάλαιο του βιβλίου, που φέρει τον τίτλο «Η σχέση της ηθικής της φιλοξενίας με την πολιτική». Τόσο ο Λεβινάς όσο και ο Ντερριντά αναγνωρίζουν την «αναγκαιότητα μιας *σχέσης* ανάμεσα στην ηθική και την πολιτική, στην ηθική και τη δικαιοσύνη ή το δίκαιο». Εντούτοις, ο Ντερριντά δεν αρκείται απλώς σε μια πολιτική της φιλοξενίας, διανθισμένη με κάποια ηθικά στοιχεία. Μόνο όταν η πολιτική διατηρεί μια σχέση «συναγωγής» με την ηθική ως άπειρη και απροϋπόθετη ευθύνη για το(ν) άλλο, μπορούμε να ελπίζουμε ότι η φιλοξενία μπορεί να υπερβεί τις δήθεν «πραγματοστικές» απαιτήσεις του συγκεκριμένου πλαισίου, καθώς και τη «δύναμη-εξουσία» του κυρίαρχου κράτους ή της κοινωνίας-οικοδοσπότη. Για τον Ντερριντά, αν και μια τέτοια «συναγωγή» είναι αναγκαία, ένα «χάσμα», μια «σιωπή» παραμένει και οφείλει να παραμένει ανάμεσα στην ηθική και την πολιτική ή το δίκαιο αναφορικά με τα σχήματα που η μεταξύ τους σχέση οφείλει κάθε φορά να λαμβάνει. Δεν υπάρχει πρότερη συγκεκριμένη απάντηση, γνώμονας ή κανόνας στο ερώτημα «τι οφείλω να πράξω». Ένα χάσμα υφίσταται ανάμεσα στη «μεσσιανική» υπόσχεση της απροϋπόθετης φιλοξενίας και στον καθορισμό ενός γνώμονα, ενός κανόνα ή ενός δικαιώματος φιλοξενίας. Αυτό το χάσμα σημαδεύει μια ετερογένεια, μιαν ασυνέχεια ανάμεσα στις δύο τάξεις. Σημαδεύει το ενδιάμεσο διάστημα μιας «αναποφασιστικότητας από την οποία μια ευθύνη ή μιαν απόφαση οφείλουν να *παίρνονται* και να καθορίζονται». Η πολιτική υπάρχει λόγω αυτής της «μη απόκρισης» («non- réponse»).

Στο έβδομο κεφάλαιο, με τον τίτλο «Φιλοξενία και έμβια όντα», επιχειρείται η επέκταση της ηθικής ευθύνης να παρέχουμε φιλοξενία πέραν του ανθρώπου σε κάθε έμβιο ον εν γένει. Το κεφάλαιο χρησιμοποιεί ως σημείο αφετηρίας τον άβολο δισταγμό του Λεβινάς να αποδώσει στα ζώα ένα «πρόσωπο», και κατ' επέκταση να καταστήσει τον άνθρωπο ηθικά υπεύθυνο απέναντί τους. Στη συνέχεια, το κεφάλαιο επικεντρώνεται στην ανάγνωση από τον Ντερριντά του

ποιήματος του Ντ. Χ. Λώρενς (D.H. Lawrence, 1885-1930), «Φίδι» («Snake»). Το ερώτημα που καθοδηγεί την ανάγνωση του συγκεκριμένου ποιήματος αφορά το κατά πόσο έχουμε (ως οικοδεσπότες) μια ηθική ευθύνη φιλοξενίας απέναντι στα ζώα εν γένει.

Στο όγδοο κεφάλαιο γίνεται μιαν «απόπειρα» κριτικής κάποιων παραμέτρων της σκέψης του Ντερριντά σχετικά με τη φιλοξενία. Ένα από τα προβλήματα που στο κεφάλαιο αυτό ανιχνεύονται είναι ότι ο Ντερριντά προσφεύγει στη χρήση όρων, όπως «καθαρή», «πραγματική», «αληθινή» ή «απόλυτη» φιλοξενία, προκειμένου να περιγράψει την απροϋπόθετη φιλοξενία και να τη διαχωρίσει από την υπό όρους φιλοξενία, τους οποίους, όμως, η ίδια η ντερριντιανή αποδόμηση έχει θέσει υπό αμφισβήτηση. Επιπλέον, η διαζευκτική διάκριση που ο Ντερριντά εγκαθιστά, σε ένα αρχικό επίπεδο, ανάμεσα στην «απροϋπόθετη» και στην υπό όρους φιλοξενία φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με το έργο που είχε αναλάβει κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 της κατάδειξης και αποδόμησης των εννοιολογικών ιεραρχικών δυαδικών αντιθέσεων που διέπουν τη δυτική μεταφυσική σκέψη. Εναντία στο μάλλον προβληματικό καθοδηγητικό ιδεώδες της «απροϋπόθετης» φιλοξενίας, αυτό που αντιπροτείνεται είναι μια συνεχής, ατελείωτη προσπάθεια περιορισμού της βίας απέναντι στον ερχόμενο, ακολουθώντας τις ιδιαίτερα διαυγείς επισημάνσεις του Ντερριντά σχετικά με τη βία που αναγκαία εμπεριέχεται σε κάθε πράξη φιλοξενίας ως αποτέλεσμα της άσκησης της κυριαρχίας του οικοδεσπότη επί του οίκου του και επί εκείνων που φιλοξενεί σε αυτό.

Τελειώνοντας την παρούσα εισαγωγή, θέλω να ευχαριστήσω τις κυρίες Μελίνα Γαρμπή, Αλεξάνδρα Μακροπούλου, Σοφία Μπούμπουρα, καθώς και τη φίλη Γεωργία Σακκά που επιμελήθηκαν μέρη του παρόντος βιβλίου. Επίσης, θερμές ευχαριστίες στις συναδέλφους Χαρά Μπανάκου-Καραγκούννη, Μίνα Καραβαντά και στον συνάδελφο του Πανεπιστημίου Bordeaux Montaigne Απόστολο Λαμπρόπουλο, που διάβασαν με κριτικό πνεύμα και με μεγάλη προσοχή μέρη της παρούσας μελέτης. Οι εξαιρετικές μεταφράσεις και σημειώσεις του Βαγγέλη Μπιτσώρη στάθηκαν χρήσιμα εργαλεία για τη συγγραφή του βιβλίου. Πολύτιμη υπήρξε επίσης η βοήθεια της φίλης και συναδέλφου Βίκυς Ιακώβου σε διάφορα ζητήματα μετάφρασης που κατά καιρούς ανέκυψαν. Οι προσκλήσεις του φίλου Γιώργου Τσιμουρή στα μεταπτυχιακά σεμινάρια του, οι συζητήσεις μαζί του, καθώς και η συμμετοχή μου στο ειδικό τεύχος της *Επιθεώρησης Κοινωνικών Ερευνών* με τον τίτλο *Μετανάστευση, φύλο και επισφάλειες σε συνθήκες κρίσης* που συνεπιμελήθηκε με την Αθηνά Αθανασίου, έχουν αποτελέσει σημαντικές ευκαιρίες για την ανάπτυξη πτυχών της παρούσας εργασίας. Ευχαριστώ

επίσης τους Χάρη Βλαβιανό, Γιώργο Γιαννόπουλο και Βίκη Σκουμπή που φιλοξένησαν μέρη του παρόντος πονήματος στα περιοδικά *Ποιητική*, *Ένεκεν* και *Αληθεια*, καθώς και τον Σπύρο Μακρή για τη συμμετοχή μου στο αφιέρωμα που επιμελήθηκε για τον Λεβινάς στο περιοδικό *Ένεκεν*. Ευχαριστώ τον Κωνσταντίνο Ηροδότου που συμπεριέλαβε το κείμενό μου «Ο Ρενέ Σερέρ και ο Ζακ Ντερριντά για τη φιλοξενία» («René Schérer et Jacques Derrida sur l'hospitalité») στο *Mélanges offerts à René Schérer*, που επιμελήθηκε με κόπο και φροντίδα. Θερμές ευχαριστίες επίσης στον κ. Λουκά Ρινόπουλο, διευθυντή των εκδόσεων Πλέθρον για την προθυμία του να συμπεριλάβει στις εκδόσεις του το παρόν βιβλίο. Βέβαια, οι παραπάνω ευχαριστίες σε καμία περίπτωση δεν εξαντλούν το πλήθος όλων εκείνων που με τον έναν ή τον άλλον τρόπο εμπλέκονται στη ζωή μας και καθιστούν αυτά που αναλαμβάνουμε να πραγματοποιήσουμε δυνατά.